

Sabotöörin charmantti siluetti – Tuija Vertaisen matkassa sydämen sivistyksen äärelle

Outi Veivo
Turun yliopisto

<https://doi.org/10.61200/mikael.159757>

Vertainen, Tuija. 2024. Sabotöörin siluetti – ranskalaisperäisten sanojen selityksiä. Helsinki: SKS. 191 ss. ISBN: 978-951-858-657-2.

Tuija Vertaisen *Sabotöörin siluetti – ranskalaisperäisten sanojen selityksiä* ilmestyi Suomen Kirjallisuuden Seuran kustantamana vuonna 2024. Tämän lämminhenkisen pienen teoksen myötä pääsee matkaamaan miltei sadanviidenkymmenen suomen kielessä käytössä olevan sanan ranskalaisille alkulähteille. Lukukokemus täyttää onnistuneen matkan tunnusmerkit myös sikäli, että sen jälkeen tuttu kotimaisema – tai tässä tapauksessa vaikkapa *beessi froteepyyhe* – voi näyttäytyä eksoottisessa valossa.

Teoksen tyyliä on hieman vaikea määritellä. Se rakentuu aakkosellisen sanaluettelon rungolle, mutta ei ole etymologinen sanakirja; se sisältää lyhyitä kertomuksia, mutta ei missään nimessä ole novelli- tai pakinakokoelmakaan; se perustuu tieteellisiin lähteisiin, mutta ei ole systemaattinen tutkimus. Vertainen auttaa lukijaa tässä itse ja kertoo esipuheessaan teoksen koostuvan ”pienistä tarinoista, kielellisistä kuvitelmista ja mietelmistä, jotka avaavat ranskan kielestä lähteneiden ja suomeen asettuneiden sanojen alkuperää” (s. 11). Omien tarinoidensa lämpöisen leikkisään sävyyn hän viittaa myös teoksen lopussa, kun toteaa että niitä sopisi hyvin kuvaamaan ranskan *causer*-verbistä peräisin oleva lainasana *koseria*, joka oli ruotsin *kåseri*-sanan kautta saapunut suomen kieleen tarkoittamaan 1900-luvun alkupuolella kepeää kirjallista tyyliä, jota nykyään kutsumme pakinaksi (s. 170). Tämä kuvaus onkin hyvä esimerkki Vertaisen sivistyneen jutusteluvasta tavasta avata sanojen matkaa suomen kieleen, mutta teos on myös paljon muuta.

Sabotöörin siluetti on hauska vanhahtava graafinen ulkoasu. Lyhyet kertomukset ovat vaihtelevan mittaisia ja muistuttavat ulkoisesti sanakirja-artikkeleita. Niissä lähdetään usein liikkeelle nykysuomessa käytössä olevasta sanasta ja sitten kerrotaan, mihin ranskan kielen sanaan se perustuu ja miten sanan merkitys on suomeen tullessa mahdollisesti muuttunut. Hyvä esimerkki melko minimalistisesta kuvauksesta on vaikkapa sanaan *nonparelli* liittyvä tarina (s. 104). Osa tarinoista taas on huomattavasti pidempiä, kuten esimerkiksi ihmeköynnöstä kuvaavan sanan eli *bougainvillean* syntytarinan kuvaus, joka maalaa eteemme kuvan 1700-luvulla tehdystä maailmanympärimatkasta ja koko sen seurueesta, johon kuuluvat muun muassa kasvitieteilijä Philibert Commerson ja

merikapteeni Louis Antoine de Bougainville. Kiehtova tarina ulottuu matkaseurueen kuviteltujen ajatusten kautta myös muihin merkittäviin tutkimusmatkailijoiden aikalaisiin Ranskassa ja heidän vaikutukseensa tutkimusmatkalla ”löydetyille” kasveille annettaviin latinankielisiin nimiin. Tarina tempaa mukaansa ja ei voi kuin ihailla kirjoittajan tekemän taustatyön laajuutta!

Kirjoittajan kosketuspinta lingvistiikkaan näkyy esimerkiksi siinä, että ranskankielisiin sanoihin on ansiokkaasti merkitty myös ääntämisohjeet foneettisin merkein, mistä ranskaa vähemmän aktiivisesti käyttävä lukija varmasti ilahtuu. Teoksesta käy ilmi, että osa lainasanoista on säilyttänyt hyvinkin lähellä alkuperäistä olevan kirjoitusasun ja osa taas tehnyt *kalsarien* (s. 71–72) tavoin niin suuren muodonmuutoksen, että sen kohdalla ei välttämättä herää mitään mielikuvia sanan välimerellisestä alkuperästä. Vertaisen teoksen vahvuutena on monipuolisuus ja moniulotteisuus. Hän avaa ikkunoita menneisyyteen ja kuvaa sanojen matkaa nykypäivään, mutta kiinnittää ne samalla vahvasti nykyisiin kielenkäytön tapoihin tai kertoo varsinaisten hakusanojen lisäksi myös monien muiden niiden lähikäsitteiden etymologiasta, kuten esimerkiksi sanan *palttoo* kohdalla (s. 111). Sanatarinat on myös vahvasti kontekstualisoitu, etymologia kohtaa teksteissä kulttuurihistorian hienolla lukijan huomioon ottavalla tavalla. Aiheeseen ensi kertaa tutustuva oppii matkan varrella paljon uutta ja aihetta jo tunteva lukija puolestaan saa virkistää muistiaan mukavalla tavalla. Rivien välistä piiryy kirjoittajan laaja yleissivistys ja perehtyneisyys aiheeseen. Tästä laaja-alaisesta osaamisesta pääsee nauttimaan myös lukemalla Vertaisen *Ranskalaisen kirjallisuuden historiaa esiromantiikasta postmodernismiin*, joka ilmestyi Finn Lecturan kustantamana vuonna 1998.

Vertaisen sanatarinoita voi nautiskella vaikka yhden illassa, mutta sokerina teoksen pohjalla on päätösluku *Sanojen todellista merkitystä etsimässä* (s. 156), jonka nimessä voi halutessaan kuulla proustilaisiakin kaikuja. Tässä luvussa Vertainen tiivistää hienosti ranskan kielen kehityksen vaiheet ja kuvaa sen tärkeimmät virstanpylväät. Hän kuvaa samalla myös suomen kielen historiaa, laina- ja vierassanojen kulkumekanismia ja reittejä juuri nojatuolimatkailijalle sopivalla tavalla ja tarkkuudella. Tässä luvussa kirjoittaja kuvaa myös niitä lähteitä, joita hän on työssään käyttänyt. Niitä teoksessa on niin vakuuttava määrä, että Vertaisen oma määritelmä tekstistä mielenä ja tarinoina ei sitten kuitenkaan tunnu antavan kokonaisuudelle oikeutta.

Jos jotain toiveita pitäisi nostaa esille, voisi yksi niistä liittyä pieneen muotoseikkaan. Osa sanatarinoista nimittäin kieppuu usean sanan ympärillä, mutta sisällysluettelo on aak-kostettu niistä ensimmäisen mukaan. Jos siis haluaa lukea *baletista*, pitää huomata, että siihen liittyvä tarina löytyy vasta kirjan loppupuolelta *suvereenin monarkin* yhteydestä tai osata tarkistaa tarinan sijainti kirjan lopussa olevasta hakemistosta. Mutta kun kirjoittajan luomat assosiaatiot eri sanojen välille kulttuurihistoriallisine rönsyineen toisaalta juuri ovat teoksen suola ja kun teoksen lopussa kuitenkin on hakusanahakemisto, on helppo luopua ajatuksesta, että jokaisessa tarinassa olisi esitelty vain yhtä sanaa. Toinen toive koskee etymologista ajoitusta, eli olisi äärimmäisen kiinnostavaa tietää tarkemmin, milloin nämä ranskalaisperäiset sanat ovat suomen kieleen eri merkityksissään tulleet. Tämä kuitenkin vaatisi varsin laajamittaista tutkimustyötä, joka ymmärrettävästi ei tämänlaajuisessa teoksessa ole ollut mahdollista. Eli kuten Vertainen itsekin kirjan lopussa toteaa, ensimmäiset kirjalliset lähteet, joissa sanaa on käytetty eivät suinkaan aina ole

tiedossa ja sanaa on voitu käyttää puheessa, vaikka siitä ei olisikaan kirjallisia lähteitä. Ei tietenkään myöskään ole ollut mielekästä tehdä päällekkäistä työtä jo olemassa olevan laajamittaisen *Nykysuomen etymologisen sanakirjan* (Häkkinen 2004) tai *Suomen etymologisen sanakirjan* (2024) kanssa.

Aivan teoksen alkusivuilta asti mielessä pyörii kysymys siitä, millä perusteella sanat teokseen on kaikista erilaisista ranskalaisperäisistä sanoista valittu. Odotus palkitaan kirjan loppuluvussa, jossa Vertainen vastaa tähänkin kysymykseen lukijalle itse. Hän kertoo poimineensa sanoja suomen kielen sanakirjoista, tietosanakirjoista, sivistyssanakirjoista, vanhoista kirjoista ja lehdistä sekä arkielämästä, kuten kahviloiden ja ravintoloiden ruokalistoilta ja edelleen työstään museoalalla. Tarkempaa valintaa hän kuvaa näin: ”Ko-koamistani sanoista valitsin kirjoitelmieni aiheiksi sellaiset, joiden äärellä voi pohtia suomen sanaston rikkautta ja sanojen monia merkityksiä” (s. 170). Mistään systemaattisesta ranskalaisperäisten sanojen läpileikkauksesta *Sabotöörin siluetissa* ei siis ole kyse, vaan kirjoittaja on koonnut siihen esiteltäväksi joukon mielestään parhaiten tarinoiden aiheiksi sopivia sanoja. Lopputulos on kepeän helppolukuinen mutta tutkimustietoon perustuva kokonaisuus sille, joka haluaa ymmärtää sanojen merkitystä, eli joka kaipaa ”sydämen sivistystä”, kuten Vertainen itse ymmärtämisenhalun määrittelee. Teosta voikin suositella paitsi ranskan kielen ystäville, keille tahansa kielestä, sanoista tai sanojen merkityksestä kiinnostuneille.

Lähdeluettelo

Häkkinen, Kaisa 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Suomen etymologinen sanakirja 2024. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. URN:NBN:fi:kotus-202259. Päivitetty 15.8.2024 [viitattu 24.02.2025]. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja>.

Vertainen, Tuija 1998. *Ranskalaisen kirjallisuuden historiaa esiromantiikasta postmodernismiin*. Helsinki: Finn Lectura.

Kirjoittaja

Outi Veivo on yliopistonlehtori Turun yliopiston ranskan oppiaineessa.
Sähköpostiosoite: outi.veivo(at)utu.fi